

історико-економічні монографії. Особливо багаті джерела з історії України (роботи Ригельмана, Бантиша-Каменського, Костомарова, Зубрицького, Драгоманова, Грушевського та ін.). Цікавим є і фонд Т.Г.Шевченка (перше видання 1840 р., празьке видання нецензуроване 1876 р. і наступні еміграційні видання.) Ми маємо перші видання творів Котляревського, Куліша, Марка Вовчка, Франка, Коцюбинського, Лесі Українки та ін. Перша половина ХХ ст. представлена творами письменників «розстріляного Відродження». Великий інтерес становлять твори письменників, які жили в еміграції, представників так званої празької школи, та карпаторуські фонди.

І кілька слів про виставки, присвячені ювілеям письменників і тематичні, на яких громадськість має змогу ознайомитися з фондами нашої бібліотеки. За останні два роки це були виставки до ювілею Т.Г.Шевченка, Богдана Лепкого; тематична експозиція «Томаш Гарик Масарик та Іван Франко». В 1991 р. Слов'янська бібліотека організувала в ЦНБ тематичну виставку, що відбивала життя і діяльність емігрантів у Чехословаччині в 20 - 40-х рр. Експоновані документи та видання викликали значний інтерес і тому було запропоновано навесні 1994 р. повторити цю виставку у більшому обсязі і в інших бібліотеках України.

Л.Г.Петрова

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СУЧАСНОГО ЧИТАННЯ (На прикладі масових бібліотек України)

Дослідження «Читацькі потреби та стан їх задоволення в ЦБС України», проведене протягом 1991-1992 рр. фахівцями соціологічної служби Державної бібліотеки України, дало цінну соціологічну інформацію. Вибірково було охоплено 6500 осіб, які репрезентували всі соціальні та вікові групи читачів з 25 районних, міських і сільських бібліотек Івано-Франківської, Луганської, Миколаївської, Тернопільської, Хмельницької та Черкаської областей. Згідно з методикою дослідження застосовано наукові методи: опитування, спостереження, аналіз читацьких формулярів, інформаційних і статистичних звітів бібліотек.

У процесі аналізу одержаних даних та підведення підсумків дослідження було здійснено спробу з'ясувати соціально-психологічні чинники сучасного читання: ціннісні орієнтації читача, його ставлення до читання, мотиви вибору книги, читацькі інтереси, уподобання, ставлення до бібліотеки, читацька поведінка.

Відомо, що читання, яке розвиваючи інтелект, духовність та культуру конкретної людини, є складним процесом, що відображає та зумовлює рівень

соціально-економічного розвитку суспільства. Різні читачі прагнуть досягти читанням певної мети, тому й оцінюють його неоднаково.

Що ж таке читання в житті сучасної людини, зокрема мешканця сіл і невеликих міст? Найбільша кількість читачів (40,5%) вважає, що це - непоганий засіб для проведення дозвілля. Для фахівців-бібліотекарів такий погляд був дещо несподіваним. Адже логічно було б припустити, що в житті людини читання передусім - один із важливих засобів самовдосконалення. Саме цей варіант відповіді мав бути на першому місці, а не на другому. Але це - точка зору бібліотекаря, в якій проявляється професійне ставлення до читання.

Очевидно, що в мотивації читання доволі сильні релаксаційні орієнтації (непоганий засіб для проведення дозвілля). Тому масова бібліотека повинна розглядатися як соціальний інститут, покликаний забезпечити проведення вільного часу жителів невеликих міст і сіл.

Для багатьох опитаних (21,2%) читання - джерело нових знань, необхідних для спілкування.

Прислухаємося до цієї думки. З погляду психології читання - процес глибоко особистий, що ґрунтується на індивідуальному сприйнятті про-

читаного. Одна й та ж книга може викликати у різних читачів неоднакові думки й почуття. Порізно оцінюються історичні факти та літературні твори. В результаті з'являється потреба обговорити прочитане, осмислити нову інформацію, поділитися з кимось своїми думками, посперечатися. Співбесідниками найчастіше стають друзі, знайомі, співробітники.

Зазначимо, що обговорення прочитаного - доволі сильний стимул розвитку сучасної людини, ефективний засіб для її самоствердження як особистості. Потреба в спілкуванні виникає майже в усіх читачів, проте її інтенсивність різна. Вона зумовлена статусом і місцем, яке займає людина в суспільстві, колективі чи сім'ї.

Визнаючи книгу як засіб соціального спілкування, необхідно підкреслити важливість у цьому процесі ролі бібліотекаря. Але чи завжди він готовий бути учасником бесіди про прочитане, цікавим співрозмовником, досвідченим порадиником? Чи здатний задовольнити підвищену потребу читачів у спілкуванні?

Ось що показали результати дослідження, проведеного фахівцями Державного інституту культури в Біларусі: тут читачі свою потребу в спілкуванні з бібліотекарем задовольняють тільки на 20%, а самого бібліотекаря цікавим співбесідником у розмові про книгу визнали тільки 5% опитаних.

Ймовірно, що такі проблеми існують і в Україні.

Тільки високий духовний та інтелектуальний потенціал працівників бібліотеки зробить її центром читацького спілкування, тим духовним середовищем, в якому формується особистість.

Значна кількість опитаних вважає читання засобом відійти від повсякденних життєвих проблем і знайти душевне заспокоєння, що цілком закономірно при існуючому соціальному напруженні.

14,6% читачів намагаються за допомогою книги збагатити свій життєвий досвід, 10,9% - знайти відповідь на питання дійсності.

Можливо, що ці відповіді дали читачі, життєві устої яких формувалися під впливом кращих зразків літературної класики. Умовно цю групу можна визначити як «читачі-оптимісти».

На жаль, доводиться констатувати, що є люди, які відповідають так: « Читання - не завжди

виправдана трата часу, про те ж саме можна дізнатися із телепередач чи радіо». Кількість подібних відповідей незначна (2,8%), і все ж це - ознаки низької свідомості або й духовного зубожіння певної частини населення. Наявність таких тенденцій бібліотекарі обов'язково повинні враховувати.

Увага до соціально-психологічних аспектів особистості читача зумовила необхідність вивчення його поведінки в бібліотеці. Як вибирається книга? Про це запитували і читачів, і бібліотекарів. З'ясувалося, що думки перших і других значно відрізняються. Так, читачі вважають, що 45% з них звертаються за допомогою до бібліотекаря, а 34% - віддають перевагу самостійному пошуку книг у фонді бібліотеки. А на думку бібліотекарів, звертаються за допомогою 80% читачів і тільки 12% вибирають книги самостійно. Отже, наявні перевищення оцінки бібліотекарем своєї ролі в бібліотечному процесі і недооцінка рівня сучасного читача. Очевидно, настав час, коли бібліотекарі повинні відмовитися від архаїчної ролі керівника читання і наставника, бо для сьогоденних читачів таке ставлення образливе.

Серед психологічних проблем читання одна з найважливіших - вивчення мотивів звернення до книги. Результати дослідження свідчать: до читання спонукає інтерес до теми та автора, проведення дозвілля, навчання. Ці мотиви значно переважають інші, органічно доповнюючи один одного. Вони і є тією спрямовуючою силою, яка змушує людину йти до бібліотеки, стимулює до читання.

Слід підкреслити, що сучасний читацький запит жителів невеликого міста чи села - переважно конкретний запит на книгу (80%), рідше - тематичний (15%). Людина іде в бібліотеку цілеспрямовано, чітко знаючи, яке видання вона хоче одержати. Невизначений запит виявився тільки у 5% опитаних.

Результати дослідження читацької поведінки, мотивів запитів і конкретизація їх показують, що потреби читача, його позиція щодо читання, бібліотеки змінилися. Це зумовлює новий тип взаємовідносин «читач - бібліотекар», який базується на рівноправності партнерів з читання і спілкування.

Особистість читача формує соціальна дійсність.

Дослідження зафіксувало підвищення читацького інтересу до української літератури, передусім до книг з історії України, мемуарної, художньої літератури. Цей інтерес відображає соціальне й інтелектуальне пробудження суспільства, що неможливе без вивчення та переосмислення нашої історії.

Досить цікаву інформацію дав аналіз читацьких формулярів за 1990 та 1991 рр. З'ясувалося, що читання художньої літератури зменшилося на 9%. Очевидно, сплеск інтересу до художньої літератури, яка не могла бути видана на руки за часів тоталітарної держави, вже минув. У читанні художньої літератури поменшала питома вага російської, зарубіжної і, особливо, літератури народів колишнього Союзу. Збільшилась - української. Зріс інтерес до науково-популярної літератури. Отже, читацькі інтереси змінюються і пріоритети в читанні відображають складні процеси розвитку суспільства.

Ціннісні орієнтації читача нерідко стимулюють його до дії. Відомо, книжкові фонди бібліотек не відповідають сучасним читацьким потребам. Що ж робить читач, який не знайшов потрібної йому книги у бібліотеці? Відповіді читачів на це запитання дали підставу умовно поділити їх на «активних» і «пасивних». «Активні» читачі (60% опитаних) продовжують шукати потрібну їм книгу. «Пасивні» (40%) припиняють пошуки, погоджуючись з існуючою ситуацією. Коли «активних» читачів запитали, як все-таки вони задовольняють свої потреби в книгах, то кожен другий відповів, що звертається в домашні бібліотеки друзів, знайомих, а кожен третій назвав книгарню. Отже, приватні книжкові зібрання є тим джерелом, яке найчастіше використовується читачами для задоволення своїх запитів. Водночас сучасний читач невеликого міста чи села прагне придбати необхідні йому книги і поповнити свої власні збірки.

Дослідження проблем мотивації читання виявило й читацьке ставлення до бібліотек.

Загальний фон відповідей, одержаний за допомогою анкетування, засвідчив доволі доброзичливе ставлення до них і в цілому оптимістичний настрій респондентів (незадовільно роботу бібліотек оцінили 5% опитаних). Найбільші претензії мають читачі до фондів. Так, більшість респондентів відзначили, що потрібних їм книг у бібліотеках недостатньо, 6% категорично відповіли, що необхідних книг майже нема. 39% читачів масових бібліотек задоволені книжковими фондами.

Можна зробити висновок, що значну частину читацької аудиторії бібліотечні книжкові фонди не задовольняють. Це - реальна оцінка сьогоденного стану бібліотек та їх можливостей щодо забезпечення читацьких потреб.

Аналіз відповідей читачів показав, що респонденти чітко поділяються на тих, хто лише відповідав на питання анкети, і тих, хто хотів висловити свої думки, запропонувати своє бачення бібліотечних проблем та шляхи їх розв'язання. Частка других не перевищує 10%, проте їхні відповіді свідчать про те, що доля нашої культури, зокрема бібліотек, глибоко турбує читачів.

Позиції читачів доволі принципові. На думку одних, необхідно зобов'язати бібліотеки активно пропагувати українську літературу, бібліотекарі повинні спілкуватися з відвідувачами тільки українською мовою. Інші респонденти хотіли б бачити сучасну бібліотеку центром відродження і консолідації національної культури. Читачі радять бібліотекарям вивчати українську мову, літературу, народні традиції, фольклор. Проведене дослідження доводить, що соціально-психологічні фактори читання зумовлені загальним поступом культури, процесами національного і духовного відродження, а вивчення цих факторів дає змогу глибше зрозуміти сутність сучасного читача і його потреби.

1. Студенкова В.І., Петрова Л.Г., Зборовський Ю.А. Читацькі потреби та стан їх задоволення в ЦБС України (Основні підсумки соціологічного дослідження // Соціологічні дослідження в бібліотеках. Вип.2. Інформаційно-аналітичний бюлетень ДБ України. -К., 1992. - С. 4-21.

2. Клименкова Н.В. Читательское общение как фактор формирования культуры чтения // Проблемы психологии чтения :

Тез. докл. междунар. науч. конф., Вильнюс. 6 - 7 мая 1992. - Вильнюс, 1992. - С. 49 - 51.

3. Петрова Л.Г. Мотивация читательского выбора литературы в библиотеках Украины как фактор социального развития общества //Проблемы психологии чтения :Тез. докл. междунар. науч. конф., Вильнюс, 6-7 мая 1992 г. - С. 57 - 58.